

(Research Article)

The Degree of Conformity Between the Interpretations of Nahj al-Balagha and the Stages of Meaning Construction in the Conceptual Blending

Ali Akbar Arjmand Rad^{1*}

Submit Date: 29 October 2022

Revise Date: 22 January 2023

Accept Date: 19 February 2023

Publication Date: 16 March 2023

(Page 25-46)

Abstract

To study a valuable religious text such as Nahj al-Balagha, understanding conceptual metaphor can be very important, but cannot reveal all aspects. The current research aims to investigate the existence or non-existence of the compatibility between the existing interpretations of Nahj al-Balagheh and the stages of meaning construction in conceptual blending theory (Fauconnier and Turner, 2002, 1998). This research is descriptive and its method is content analysis. The sample size of about ten percent was examined by stratified probability sampling method and with personal estimation. The findings show that in the translations and explanations of Nahj al-Balagha, the formation of different blending spaces in the minds of different commentators and translators can be seen. Examining different translations, it can be stated that probably the great variety of translations and explanations is the result of different spaces that have been created in the minds of different commentators and translators.

Keywords: cognitive semantics, conceptual blending, mental spaces, sayings of Nahj al-Balagha, commentary.

1. Assistant Professor, Department of English Language, Faculty of Humanities, Tolou Mehr university, Qom, Iran

*: Corresponding Author:

Email: arjmandrad@tolouemehr.ac.ir

How to cite this article: arjmandrad, A. A. (2023). The Degree of Conformity Between the Interpretations of Nahj al-Balagha and the Stages of Meaning Construction in the Conceptual Blending, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 10(40), 25-46. DOI: 10.22084/NAHJ.2023.27745.2926

Extended Abstract

1. Introduction

Since Nahj al-Balagha is one of the main religious texts and a very instructive source for the use of the general public and researchers in all ages, there is a need to investigate the semantics of the concepts included in this valuable book. This issue brought to the author's mind the idea of analyzing the interpretations of Nahj al-Balagha in the shadow of new and different concepts and put the data obtained from Nahj al-Balagha as a clear example of texts to the test of conceptual blending theory. Examining the conceptual blending and separation of input spaces can provide useful information about some passages of Nahj al-Balagheh. In the semantics of Nahj al-Balagha, this can be used to interpret and analyze the phrases and statements in Nahj al-Balagha to gain a better understanding of the phrases. The present study tries to answer two basic questions by examining the statements of Nahj al-Balagheh: 1) Which types of blending networks can be seen in these sayings? 2) To what extent do the interpretations of Nahj al-Balagheh comply with the stages of meaning construction in the theory of conceptual blending? In other words, is it possible to see the meaning-construction stages of blending theory in the presented interpretations?

2. Theoretical Framework

The theory of conceptual blending emerged from the studies by Fauconnier and Turner (1998; 1994) while working on the theory of mental spaces and the study of conceptual metaphor. In their observations, they found that in many cases, the construction of meaning is derived from a structure that apparently does not exist in the conceptual or linguistic structure of the inputs of the meaning-construction process (Coulson and Oakley, 2000).

Blending can be considered an important tool in compressing vital relations such as time, space, cause-effect, identity and change. According to Fauconnier and Turner (1998), these blendings do not take place as separate patterns; Rather, they act as a network of conceptual blendings. Four spaces are involved in the formation of meaning, which are: input space, output space, general space, and blend space.

According to this theory, a part of one structure is mapped onto a part of another structure and also a part of one role is mapped onto a part of another role to create an implicit implication of similarity between two things (Joy et al., 2009).

Many studies have been carried out in the field of literary and rhetorical industries of Nahj al-Balagha and its literary status, both using the traditional approach and on the basis of modern linguistics, including those by Adibi Mehr (2016), Sheikh Ahmadi (2018), Qaemi et al. (2011), Noormohammadi et al. (2012), and Zeinali et al. (2022). However, the present study deals with the comparative analysis of the interpretations of Nahj al-Balagha drawing on the stages of meaning construction in the theory of conceptual blending. In the field of conceptual blending, many foreign and domestic researches such as Fauconnier and Turner (2002), Van Heerden (2008), Perrier and Cardoso (2002), Barkat et al. (2012), Sadeghi (2013), and Roshan and Ardabili (2013) can be mentioned.

3. Method

This research attempted to analyze the statements in Nahj al-Balagha and to examine the presence or absence of different networks of conceptual blending in some of these statements, which were classified and selected in a probabilistic way. The present study also tested explanatory power of the theory of conceptual blending in the process of understanding various statements, and the stages of meaning formation in these statements. By examining different interpretations, we tried to answer the question of to what extent the interpretations of Nahj al-Balagheh are compatible with the meaning-construction stages in the theory of conceptual blending and whether it is possible to observe the stages of meaning-construction. In many parts of these words of wisdom, it is possible to reach structures in which meaning is created through conceptual blending. Since the subject-textual diversity of these words of wisdom is very high, for the research results to have the necessary validity, stratified probability sampling was used. Out of the 480 statements, using the probability sampling method, and personal estimation of the sample size, about ten percent of the sample size, i.e., 48 statements was determined as the sample size, and if there were any mixed networks in each statement, it was examined and analyzed. A table of random numbers was used to select the samples.

4. Conclusion

The present study examined the phrases of Nahj al-Balagheh from two perspectives. In addition the existence of various types of blending networks was investigated. The degree of mental compatibility of the commentators of Nahj al-Balagheh was also examined with these types of networks. The findings show that all kinds of conceptual blending have been used in the statements of Nahj al-Balagheh, and by using the three

stages of combination, completion and expansion, a new meaning can be achieved, the general purpose of which is to provide a human scale. In most of the presented examples, the use of human creative ability to express abstract concepts through tangible and understandable concepts in different spaces is quite evident. Regarding the translations and explanations of Nahj al-Balagha, it can be stated that the formation of different mental spaces in the minds of different commentators and translators is quite obvious. Examining the different translations and interpretations, it can be stated that the high diversity in translations and interpretations is the result of various blending spaces that have been created in the minds of different people.

References [In Persian]

- Adibi-Mehr, M. (2016). *Analysis of the elements of complex metaphors in Nahj al-Balagha*, Tehran: Tehran University Press.
- Barekat, B. & Ardebili, L. (2011). Criticism of the theory of conceptual blending in explaining the process of meaning construction in the mind. *Mind Quarterly*, No. 49, 53-71.
- Barekat, B.; Roshan, B.; Mohammad Ebrahimi, Z. & Ardebili, L. (2011). Cognitive narratology (application of conceptual blending theory to Iranian folk tales). *Literature study Quarterly*, Volume 6, No 21, 9-32.
- Ghaemi, M.; Masbouq, M. & Bayat, H. (2018). Examination of the metaphorical image of the world in the sermons of Nahj al-Balagha. *Research Journal of Qur'an and Hadith Sciences*. Year 8, No 15, 109-140.
- Noormohammadi, M., Aghagolzadeh, F. & Gulfam, A. (2011). Conceptual analysis of metaphors of Nahj al-Balagha (linguistic approach). *Journal of the Iranian Association of Language and Arabic Literature*. Vol. 22, 155-192.
- Roshan, B. & Ardebili, L. (2012). *An introduction to cognitive semantics*, Tehran: Science.
- Sadeghi, L. (2012). Blending writing and image in literary texts based on the theory of conceptual blending. *Quarterly Journal of Language related research*, Vol. 4, No. 3 (series 15), 75-103.
- Sheikh-Ahmadi, S. (2009). *The metaphorical structure of Nahj al-Balagheh's sayings*, master's thesis, Tehran: Payam Noor University.
- Zainli, R., Mousavi Bafroi, S. M., and Zare Zardini, A. (2022). Analyzing the semantics of the word "Qur'an" in the 891 sermon of Nahj al-Balagha based on the blending theory. *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, No. 93, 31-55.

References [In English]

- Coulson, S., Todd Oakley (2000). Blending basics. *Cogn Linguist*, 11(3/4): 96-175.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces*. New York: Cambridge University Press. [Originally Published (1995)]. Cambridge: MIT Press.
- ----- (1997). *Mappings in Thought and Language*, Cambridge University Press.

-
- Fauconnier, G. & Turner, M. (1998). Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*, Vol. 22, Issue 2, 133-187.
 - ----- (1998). *Principles of conceptual integration*. In J.P.Koenig (Ed.). *Discourse and cognition*. Stanford, CA: CSLI Publications. Pp. 283-296.
 - ----- (2002). *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. N. Y.: Basic Books.
 - Joy, A., Sherry, J. & Deschenes, J. (2009). Conceptual Blending in Advertising. *Journal of Business Research*, No. 62, 39-40.
 - Van Heerden, C. (2008). *Intertextuality Reinterpreted: A cognitive Linguistics Approach with Specific Reference to Conceptual Blending*, for the degree of MASTER OF ARTS in the subject Linguistics at the University of South Africa.

(مقاله پژوهشی)

بررسی میزان انطباق تفسیرهای نهج البلاغه با مراحل معناسازی در نظریه آمیختگی مفهومی

علی اکبر ارجمند راد^{۱*}

بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۰۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۰۷

انتشار مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۲۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰

(از ص ۳۰ تا ۴۶)

چکیده

استعاره مفهومی از مهمترین مفاهیم معناشناختی موجود در کتاب دینی گرانبهایمانند نهج البلاغه محسوب می‌شود، اما فهم استعاره نمی‌تواند همه جوانب معناشناختی را آشکار سازد. در برخی فرازها، تحلیل استعاره‌های مفهومی نمی‌تواند از حد خاصی فراتر رود و محدود شدن به استعاره‌های مفهومی باعث پوشیده ماندن بخش عمده‌ای از مفاهیم می‌شود. در پژوهش حاضر، به بررسی وجود یا عدم انطباق تفسیرهای موجود از نهج البلاغه با مراحل معناسازی و چارچوب‌های نظریه آمیختگی مفهومی (فوکونیه و ترنر، ۲۰۰۲، ۱۹۹۸) پرداخته می‌شود. این پژوهش از نوع توصیفی و روش آن تحلیل محتوا است. از حجم حکمت‌های نهج البلاغه به روش نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده و با تخمین شخصی برآورد حجم نمونه حدود ده درصد به‌عنوان حجم نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در حکمت‌های مورد بررسی از تمام انواع آمیختگی مفهومی استفاده شده است و با بکارگیری سه مرحله ترکیب، تکمیل‌سازی و گسترش در این حکمت‌ها می‌توان به معنایی نوپدید دست یافت که هدف کلی آن خلق مقیاسی در سطح انسان است تا از این طریق مفاهیم ربوبی برای او قابل درک شوند. در بیشتر نمونه‌های ارائه شده استفاده از توانایی خلاق بشری برای بیان مفاهیم انتزاعی از طریق مفاهیم عینی و ملموس در فضاهای مختلف کاملاً روشن است. در ترجمه‌ها و شرح‌های نهج البلاغه نیز شکل‌گیری فضاهای آمیخته متفاوت در ذهن مفسران و مترجمان مختلف قابل مشاهده است. شاید با بررسی ترجمه‌های مختلف بتوان گفت که گوناگونی بسیار زیاد ترجمه‌ها و شرح‌ها نتیجه فضاهای گوناگونی است که در ذهن مفسران و مترجمان مختلف ایجاد شده است.

کلید واژه‌ها: معناشناسی شناختی، آمیختگی مفهومی، فضاهای ذهنی، حکمت‌های نهج البلاغه، تفسیر.

۱. استادیار، گروه مترجمی زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه طلع مهر، قم، ایران

۱. مقدمه

در نتیجه عدم توفیق نظریه‌های صورت‌گرا در توصیف و تبیین معنا و برخی از فرایندهای معنا‌ساز، زبان‌شناسان دریافته‌اند که فرایند ساخت معنا، نگاشت^۱ ساده بین صورت^۲ و معنا^۳ نیست و بکارگیری نظام‌مند صورت‌ها توانایی تبیین دقیق عملکردهای شناختی را ندارند. در این میان گروهی از معناشناسان شناختی که همواره به دنبال راهی برای تبیین و توصیف چرایی و چگونگی فرایندهای معنا‌ساز در ذهن و زبان بودند، به تدریج نظریه‌ای به‌نام آمیختگی مفهومی^۴ را مطرح کردند که بی‌تردید یکی از ستون‌های مفهومی زبان‌شناسی شناختی جدید است. لب کلام این نظریه را می‌توان به این صورت بیان کرد: الف) ویژگی منحصر به فرد انسان‌ها ظرفیت خلق معانی جدید از معانی موجود است. ب) روش اصلی به کارگیری این ظرفیت، اجرای آمیختگی دوساحتی^۵ است یعنی ساخت یک فضای ذهنی آمیخته بر مبنای تعدادی فضای درونداد (گلبکین^۶، ۲۰۱۳).

از سوی دیگر، قدمت مطالعات زبان‌شناختی در بررسی پیکره‌های زبانی مختلف، از جمله متون دینی و اخلاقی، بسیار طولانی است. با مطالعه و بررسی متون اسلامی که بارزترین آنها پس از قرآن کریم، کتاب سترگ نهج‌البلاغه است و در پرتو حوزه علمی نسبتاً جدیدی چون معنی‌شناسی شناختی شاید بتوان به درک و خوانش جدیدی از مفاهیم عمیق دست یافت. برای مطالعه متن دینی ارزشمندی مانند نهج‌البلاغه، درک استعاره مفهومی^۷ می‌تواند اهمیت بسزایی داشته باشد، اما بی‌تردید، فهم استعاره نمی‌تواند تمام جوانب معناشناختی متن را آشکار سازد. در برخی فرازها، شناخت و تحلیل استعاره‌های مفهومی، هر قدر هم مفید باشد، نمی‌تواند از حد خاصی فراتر رود و مطالعه صرف استعاره‌های مفهومی باعث عدم دسترسی به بخش عمده‌ای از پیام می‌شود. البته یکی از راه‌های تحلیل استعاره‌ها بررسی آمیختگی مفهومی آن-هاست.

در معنی‌شناسی نهج‌البلاغه می‌توان از این ابزار در تفسیر و تحلیل فرازها و حکمت‌های نهج‌البلاغه کمک گرفت تا به فهم بهتری از عبارات موجود در این کتاب ارزشمند دست یافت. پژوهش حاضر می‌کوشد با بررسی حکمت‌های نهج‌البلاغه به دو پرسش اساسی پاسخ دهد: ۱- کدام یک از انواع آمیختگی ساخت معنا در این حکمت‌ها دیده می‌شوند؟ ۲- تفسیرهای نهج‌البلاغه تا چه میزان با مراحل معنا‌سازی در نظریه آمیختگی مفهومی انطباق دارند. به عبارت دیگر آیا می‌توان در تفاسیر ارائه شده مراحل معنا‌سازی نظریه آمیختگی را مشاهده کرد؟

از آنجا که تنوع موضوعی- بافتی حکمت‌ها بسیار زیاد است برای اینکه نتایج تحقیق، از روایی لازم برخوردار باشد، از نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده استفاده شد.

1. mapping
2. form
3. meaning
4. conceptual blending/integration
5. double scope integration
6. V. Glebkin
7. conceptual metaphor

از حجم ۴۸۰ حکمت به روش نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده و با روش تخمین شخصی برآورد حجم نمونه حدود ده درصد یعنی ۴۸ حکمت به‌عنوان حجم نمونه مورد بررسی قرار گرفته و در صورت مشاهده شبکه‌های آمیختگی در هر حکمت، این حکمت مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. برای انتخاب نمونه‌ها از جدول اعداد تصادفی استفاده شد.

حکمت‌های انتخاب‌شده: ۲۸ - ۴۵۹ - ۴۳۳ - ۷ - ۷۸ - ۴۳۲ - ۲۵۹ - ۲۸۲ - ۱۷۱ - ۲۴۵ - ۴۵۲ - ۴ - ۳۳۴ - ۴۶۹ - ۴۴۲ - ۱۳۷ - ۲۵۴ - ۱۷ - ۱۸۳ - ۲۷۰ - ۲۵۰ - ۲۶۳ - ۲۷۹ - ۳۲۵ - ۳۹۵ - ۴۱۸ - ۲۹۰ - ۸ - ۳۴۳ - ۴۲۵ - ۱۴ - ۱۰ - ۳۶۷ - ۳۳۰ - ۵۹ - ۲۸۶ - ۲۹۷ - ۳۱۴ - ۱۴۹ - ۱۸۸ - ۶۵ - ۳۲۴ - ۳۵ - ۴۷۳ - ۴۱۳ - ۷۹ - ۱۴۳ - ۴۵.

۱-۱. بیان مسئله

از آنجا که نهج‌البلاغه یکی از متون اصلی دینی و منبعی بسیار پندآموز برای استفاده عموم مردم و پژوهشگران در تمام اعصار است، نیاز به بررسی معنی شناختی مفاهیم این کتاب ارزشمند بیش‌ازپیش احساس می‌شود. همین موضوع باعث ایجاد این فکر در ذهن نگارنده شد که در سایه مفاهیم نو و متفاوت به تحلیل مفهومی تفاسیر نهج‌البلاغه پردازد و داده‌های حاصل از نهج‌البلاغه را به‌عنوان نمونه‌ای بارز از نصوص به محک نظریه آمیختگی مفهومی قرار دهد. بررسی آمیختگی مفهومی و تفکیک فضاهای ورودی می‌تواند اطلاعات سودمندی در مورد برخی فرازهای نهج‌البلاغه ارائه دهد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های بسیاری در حوزه صنایع ادبی و بلاغی نهج‌البلاغه و جایگاه ادبی این اثر ارزشمند چه با رویکرد سنتی و چه بر اساس مبانی زبان‌شناسی نوین به انجام رسیده است. برخی پژوهشگران به‌طور خاص بر محور معناشناسی و جایگاه استعاره در نهج‌البلاغه متمرکز شده‌اند. ادیبی مهر (۱۳۸۶) با نقل و ترجمه (فارسی) هر فقره از خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه، نوع استعاره و ارکان و نکات بلاغی آن را مشخص کرده و با استناد به اقوال عالمان بلاغت، فنون و پیچیدگی‌های استعاره را توضیح داده است. شیخ احمدی (۱۳۸۸) به بررسی و تحلیل ساختار استعاری حکمت‌های نهج‌البلاغه از دیدگاه زبان‌شناسی می‌پردازد. در این تحقیق ابتدا ماهیت استعاره و انواع آن از دیدگاه زبان‌شناسی بررسی شده است و سپس به تجزیه و تحلیل عبارات استعاره و نقش آن‌ها در پدید آمدن معانی و مضامین جدید پرداخته شده است. قائمی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی استعاره‌های با محوریت دنیا بر پایه دیدگاه‌های سنتی، پرداخته‌اند. یافته‌های نورمحمدی و همکاران (۱۳۹۱) که حاصل استخراج برخی از استعاره‌های نهج‌البلاغه، براساس تعریف نظریه معاصر استعاره و تحلیل آن در چارچوب این نظریه است، ضمن تأیید اصول نظریه شناختی استعاره، فراوانی بسیار استعاره‌ها و ضرورت شناختی آن‌ها در نهج‌البلاغه را نشان می‌دهد. زینلی و همکاران (۱۴۰۱) نیز با بهره‌گیری از الگوی آمیختگی مفهومی، در پی تبیین استعاره‌های مفهومی به کاررفته در مورد قرآن در خطبه ۱۹۱ نهج‌البلاغه به این نتیجه رسیده‌اند که واژه‌هایی مانند (بحر)، (تبیان)، (شفاء) و (جَنَّة) که برای توصیف قرآن در حوزه مبدأ، به‌کاربرده شده‌اند، در درک استعاره‌ی حوزه مقصد

(واژه قرآن)، نقش تبیین کنندگی دقیقی را ایفا می‌کنند و از این طریق میتوان با خوانشی جدید به نکات بدیع دست یافت؛ اما پژوهش حاضر به بررسی تطبیقی تفسیرهای نهج البلاغه با مراحل معناسازی در نظریه آمیختگی مفهومی می‌پردازد. در حوزه آمیختگی مفهومی نیز به پژوهش‌های خارجی و داخلی بسیاری می‌توان اشاره کرد. از جمله، فوکونیه و ترنر (۲۰۰۲) با بررسی نظریه فضاهای ذهنی و استعاره مفهومی به ارائه نظریه آمیختگی مفهومی رسیدند. پیرا^۱ و کاردوسو^۲ (۲۰۰۲) در مقاله خود با عنوان «آمیختگی مفهومی و جستجوی پردازش خلاق مقدس» به بررسی مباحث مربوط به آمیختگی مفهومی می‌پردازند و جالب اینجاست که عنوان این مقاله، خود، نمونه‌ای است از آمیختگی مفهومی؛ در اینجا پردازش خلاق با جام مقدس یکی فرض شده یعنی دو درونداد پردازش خلاق و جام مقدس، یک فضای آمیخته با عنوان پردازش خلاق مقدس ایجاد کرده‌اند. همان‌طور که شوالیه‌های میزگرد در زمان آرتور شاه در جستجوی جام مقدس بوده‌اند، در اینجا هم پژوهشگر در جستجوی پردازش خلاق است. آن‌ها در ابتدا مروری بر آمیختگی مفهومی دارند و در ادامه برخی مباحث مرتبط با کاربردی آن در پژوهش مربوط به خلاقیت در هوش مصنوعی را مورد بحث قرار می‌دهند. ون هیردن^۳ (۲۰۰۸) به مطالعه فرایندهای شناختی لازم برای بینامتن با ارجاء به چارچوب زبان‌شناسی شناختی با عنوان آمیختگی مفهومی می‌پردازد. از میان پژوهشگران داخلی نیز برکت و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «روایت شناختی (کاربست نظریه آمیختگی مفهومی بر قصه‌های عامیانه ایرانی)» به تبیین چگونگی فرایند معناسازی و شخصیت‌پردازی در دو قصه عامیانه ایرانی می‌پردازند. برکت و اردبیلی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «نقد و بررسی نظریه تلفیق مفهومی در تبیین فرایند ساخت معنا در ذهن» به بررسی نقدهایی می‌پردازند که درباره این نظریه مطرح شده‌است. صادقی (۱۳۹۲) برای نشان دادن چگونگی شکل‌گیری رابطه میان تصویر و نوشتار، از نظریه آمیختگی مفهومی استفاده می‌کند. وی در پژوهش خود بر اساس چهار فضای دخیل در تولید معنا و چهار نوع آمیختگی مختلفی که انواع روابط تصویر و نوشتار را نشان می‌دهند، به بررسی چگونگی شکل‌گیری و خوانش آثار ادبی دیداری که از تلفیق تصویر و نوشتار ایجاد می‌شوند می‌پردازد. روشن و اردبیلی (۱۳۹۲) در بخشی از کتاب خود با عنوان «مقدمه‌ای بر معناشناسی شناختی» به معرفی نظریه آمیختگی مفهومی می‌پردازند. سپس در مورد انواع آمیختگی مفهومی، روابط حیاتی و اصول بهینگی توضیحاتی همراه با مثال ارائه می‌دهند.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

به دلیل ماهیت تجربه‌ناپذیر و انتزاعی حوزه دین و متون مذهبی ضرورت درک استعاری در آن بیشتر احساس می‌شود. در معنی‌شناسی نهج البلاغه می‌توان از ابزار نظری مختلفی مانند معنی‌شناسی شناختی و نظریه آمیختگی مفهومی در تحلیل فرازها و حکمت‌ها کمک گرفت تا به فهم بهتری از عبارات موجود در این کتاب ارزشمند رسید. با مطالعه تفاسیر موجود از نهج البلاغه و مطابقت آنها با شبکه‌های آمیختگی

1. F.C. Pereira
2. A. Cardoso
3. C. Van Heerden

مفهومی شاید بتوان بررسی کرد که شبکه ذهنی مفسران تا چه میزان با شبکه‌های موجود در نظریه آمیختگی مفهومی منطبق است و می‌توان از این رهگذر در بکارگیری این شبکه‌ها برای تفسیر و تحلیل سایر متون مذهبی و حتی ادبی نیز کمک گرفت.

۲. بحث

۱-۲. آمیختگی مفهومی

نظریه آمیختگی مفهومی از مطالعات فوکونیه و ترنر (۱۹۹۴؛ ۱۹۹۸) حین کار بر روی نظریه فضاهای ذهنی و مطالعه استعاره مفهومی پدید آمد. آنها به نمونه‌های نزدیک و مشابهی رسیدند که با هیچ یک از قالب‌های نظری مورد بررسی‌شان قابل تبیین نبودند. آنها در مشاهدات خود دریافتند که در بسیاری از موارد، ساخت معنا از ساختاری مشتق می‌شود که ظاهراً در ساختار مفهومی یا زبانی دروندادهای فرآیند معناسازی وجود ندارد. نظریه آنها تحت نام‌های مختلفی ارائه شد. ادغام مفهومی، آمیختگی مفهومی و الگوی چند فضایی و نظریه شبکه از متداولترین نام‌ها هستند (کولسون و اوکلی، ۲۰۰۰).

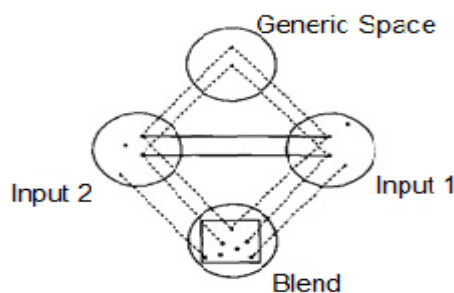
آنها دریافتند که معناسازی آن‌طور که در نظریه استعاره مفهومی ادعا می‌شود، صرفاً فرایند فرافکنی مفهومی از یک قلمرو به قلمرو دیگر نیست. فضای آمیخته عناصر خود را از دو درونداد دیگر می‌گیرد ولی در ترکیب این عناصر با هم ساختاری جدید به وجود می‌آید؛ به عبارت دیگر فضای آمیخته ساختاری را به وجود می‌آورد که در هیچ‌یک از دروندادها وجود ندارد. نظریه آمیختگی با این هدف توسعه پیدا کرد که بتواند برای پرسش‌های مربوط به ساختار زبانی و نقش زبان در فرایند معناسازی، به‌خصوص جنبه‌های خلاق ساخت معنا مانند استعاره‌های نوپدید و غیرواقع، پاسخ‌های قانع‌کننده ارائه دهد. آشنایی با این ابزار جدید، قدرت تحلیل شناختی را افزایش می‌دهد و پای ذهن را به قلمرو جدیدی باز می‌کند که در این قلمرو ابعاد پنهان تعبیرهای زبانی کاملاً آشکار می‌شود. عملیات اصلی در این فرایند به این صورت است که بین دو درونداد انطباقی نسبی ایجاد می‌کند تا از این ورودی‌ها به‌صورت گزینشی به داخل یک فضای ذهنی آمیخته جدید، فرافکنی کند و سپس به صورتی فعالانه ساختاری نوپدید را ایجاد می‌کند.

آمیختگی را می‌توان ابزاری با اهمیت در فشرده‌گی روابط حیاتی مانند زمان، فضا، علت- معلول، هویت و تغییر دانست. در آمیختگی ممکن است یک دوره کامل زندگی به‌اندازه زمان بالا رفتن از پله‌ها (در آیین مربوط به نوزاد تازه متولد شده که در برخی کشورهای اروپایی طی آیینی خاص نوزاد را از پله‌های خانه بالا می‌برند که این حرکت نماد ارتقا شانس روند صعودی کودک در طول زندگی است) کوتاه شود، یا در مقایسه صفحه نمایش رایانه و میز کار توالی پیچیده رویدادها روی صفحه نمایشگر فشرده می‌شوند و به‌صورت یک عمل ساده (حرکت مکان‌نما بر روی صفحه) تلفیق می‌شوند.

بر اساس نظر فوکونیه و ترنر (۱۹۹۸)، این آمیختگی‌ها به صورت الگوهای مجزا صورت نمی‌گیرند؛ بلکه به صورت شبکه‌ای از آمیختگی‌های مفهومی عمل می‌کنند. چهار فضا در شکل‌گیری معنا دخیل هستند که عبارتند از:

- ۱- "فضای درون‌داد"^۱ که فضای مفهومی "قلمرو مبدأ" به شمار می‌رود.
- ۲- "فضای برون‌داد"^۲ که همان فضای مفهومی "قلمرو مقصد" است (فضای درون‌داد ۲) نگاشت فضای درون‌داد ۱ و فضای درون‌داد ۲ (نگاشت ویژگی‌های فضای یک درون‌داد بر دیگری) به‌مثابه نگاشت بین فضایی است.
- ۳- "فضای عام"^۳ که شامل ساختاری انتزاعی و طرح‌واره‌ای است و میان همه فضاهای موجود در شبکه مشترک است؛ حتی فضای آمیخته که از میان ساختارهای موجود در فضای درون‌دادها دست به‌گزینش می‌زند، بخشی از ویژگی ساختاری در فضای عام را مورد استفاده قرار می‌دهد.
- ۴- "فضای آمیخته"^۴ که به‌واسطه فرافکنی دو فضای درون‌داد بر فضای چهارم شکل می‌گیرد. این فضا با نگاشت بخشی ساختارها با انگاره‌های شناختی موجود در شبکه مفهومی و فرافکنی آن ساختار از فضای درون‌داد به فضای چهارم شکل می‌گیرد و ساختاری نوپدید را موجب می‌شود که با قوه استدلال و استنباط انسان مرتبط است (فوکونیه، ۱۹۹۴).

بر اساس این نظریه، بخشی از یک ساختار بر بخشی از ساختار دیگر و همچنین بخشی از یک نقش بر بخشی از نقش دیگر نگاشت می‌شود تا دلالت ضمنی شباهت میان دو امر ایجاد شود (جوی و همکاران، ۲۰۰۹). در واقع مفاهیم نگاشت شده از یک فضا به فضای دیگر بر فضای آمیخته فرافکنی می‌شود و در آن فضا ترکیبی صورت می‌گیرد که مفاهیم جدیدی در درک ذهنی و تفسیر خواننده مطلب به وجود می‌آورد.

نمودار شماره ۱. شبکه آمیختگی مفهومی

1. Input space
2. Output space
3. Generic space
4. Blended space

۱-۱-۲. مراحل آمیختگی

آمیخته دارای یک ساختار نوپدید است که توسط درونداها فراهم نمی‌شود و به سه طریق غیر مرتبط روی می‌دهد:

- ۱- ترکیب^۱: شامل ترکیب عناصر از درونداهای مجزاست. فراقکنی از هر دو دروندا مشترکاً روابط جدیدی را می‌سازند که در تک‌تک درونداها به‌طور جداگانه وجود نداشته‌اند.
- ۲- تکمیل^۲: شامل برانگیختگی طرح‌واره‌هاست؛ یعنی به‌کارگیری ناخودآگاه قالب‌های پیش‌زمینه. دانش فرد در مورد چارچوب‌های زمینه‌ای، مدل‌های شناختی و فرهنگی به ساختار مرکب اجازه می‌دهد که از درونداها به فضای آمیخته فراقکننده شود تا به‌عنوان بخشی از یک ساختار مستقل بزرگ‌تر در نظر گرفته شود.

۳- پیچیدگی^۳: سپس ساختار درون فضای آمیخته را می‌توان گسترش داد. این روند، فرایندی فعال است که ساختار منحصر به فردی را برای فضای آمیخته ایجاد می‌کند (فوکونیه، ۱۹۹۷).

۲-۱-۲. انواع شبکه‌های آمیختگی

اونز و گرین (۲۰۰۶) انواع شبکه‌های آمیختگی را در جدول زیر خلاصه می‌کنند:

جدول شماره ۱. شبکه‌های آمیختگی (بر مبنای فوکونیه و ترنر ۲۰۰۲)

شبکه	درونداها	آمیخته
ساده	تنها یکی از درونداها دارای قالب است.	فضای آمیخته توسط همین یک قالب ساختار بندی می‌شود.
آینه‌گون	هر دو دروندا دارای یک قالب مشترک هستند.	فضای آمیخته توسط قالب مشترک هر دو دروندا ساختار بندی می‌شود.
تک‌ساختی	هر دو دروندا دارای قالب‌های مجزا هستند.	فضای آمیخته تنها توسط یکی از قالب‌های دروندا ساختار بندی می‌شود.
دوساختی	هر دو دروندا دارای قالب‌های مجزا هستند.	فضای آمیخته توسط جنبه‌هایی از قالب‌های هر دو دروندا ساختار بندی می‌شود.

۲-۲. تحلیل داده‌ها

در این پژوهش قصد داریم به تحلیل حکمت‌های نهج البلاغه بپردازیم و وجود یا عدم شبکه‌های مختلف آمیختگی مفهومی در برخی از این حکمت‌ها را که به روش احتمالی طبقه‌بندی و انتخاب شده‌اند مورد بررسی قرار داده و قدرت توضیحی نظریه آمیختگی مفهومی در فرایند درک حکمت‌های مختلف و مراحل شکل‌گیری معنا را در این حکمت‌ها محک بزنیم و با بررسی تفسیرهای مختلف به این پرسش پاسخ دهیم که تفسیرهای نهج البلاغه تا چه میزان با مراحل معنا سازی در نظریه آمیختگی مفهومی انطباق دارند و آیا می‌توان در تفاسیر ارائه شده، مراحل معنا سازی نظریه آمیختگی را مشاهده کرد.

1. Composition
2. Completion
3. Elaboration

در بخش‌های زیادی از این حکمت‌ها می‌توان به ساختارهایی رسید که در آنها از طریق آمیختگی مفهومی به معناسازی پرداخته شده است:

۱-۲-۲. شبکه آمیختگی ساده

حکمت ۷ نمونه خوبی است از این نوع شبکه. در این حکمت این‌گونه آمده است: «الصَّدَقَةُ دَوَاءٌ مُنْجِحٌ وَ أَعْمَالُ الْعِبَادِ فِي عَاجِلِهِمْ نُصَبُ أَعْيُنِهِمْ فِي آجَلِهِمْ» (صدقه (کمک به نیازمندان) داروی شفابخشی است و اعمال بندگان در این جهان زودگذر در برابر چشمان آنها در آن جهان (پایدار) است). قسمت اول این حکمت نمونه‌ای از شبکه ساده است. در این حکمت تنها دو عنصر صدقه و شفابخشی وجود دارد. در فضای درون‌داد ۱، قالب رابطه درمانی وجود دارد؛ دارو و بیماری. در فضای درون‌داد ۲، دو عنصر وجود دارند: صدقه و شفابخشی. در اینجا خواننده آمیختگی خلق می‌کند که در آن قالب دارو و بیماری با عناصر صدقه و شفابخشی ادغام می‌شوند. نگاشت بین فضایی بین فضاهای درون‌داد، رابطه قالب-ارزش است. میان درون‌دادها هیچ تصادمی وجود ندارد. بسیار واضح است که رابطه دارو و بیماری مربوط به انسان‌ها است. صدقه و شفابخشی نسبت به جسم انسان که هنگام بیماری به دارو نیاز دارد مفاهیم انتزاعی‌تری هستند، در حقیقت با ویژگی طبیعی انسان مقایسه شده‌اند. از آنجا که در انسان‌ها، بیمار به دارو نیاز دارد تا بهبود یابد، در مورد این دو عنصر هم، صدقه می‌تواند بسیاری از معضلات جامعه انسانی را شفا بخشد. رابطه مشابه، نگاشت بین فضایی میان درون‌داد ۱ و درون‌داد ۲ را امکان‌پذیر می‌کند. مکارم شیرازی (۱۳۷۹) نیز این مسئله را این‌گونه تأیید می‌کند که تعبیر به «دواء» (دارو) و «منجح» (مؤثر و شفابخش) حاکی از این امر است که این کار هم درمان‌کننده بیماری‌های فردی و هم بیماری‌های اجتماعی است. در حکمت ۴۱۸ آمده است: «الْحُلْمُ عَشِيرَةٌ» (حلم همچون یک قوم و قبیله است) (در یاری کردن انسان در مقابل سفیهان).

برای ترسیم بهتر شبکه آمیختگی از ترجمه دشتی (۱۳۷۹) استفاده می‌کنیم چون تطبیق بیشتری بر مفاهیم موردنظر ما دارد: (حلم و بردباری، خویشاوندی است). کلمه «عشیره» را به اعتبار این که بردباری، شخص را از خطر افراد دشمن همانند پشتیبانی عشیره و قبیله‌اش حمایت می‌کند، استعاره آورده است (بحرانی، ۱۳۷۵).

این حکمت یک شبکه ساده می‌سازد که دو درون‌داد دارد؛ حلم و عشیره. در اینجا حلم قالبی از ارزش‌هاست و عشیره قالبی از نقش‌ها. شبکه آمیختگی رابطه برون فضایی نقش-ارزش را به صورت یگانگی در فضای آمیخته فشرده‌سازی می‌کند، بنابراین حلم با عشیره یکی در نظر گرفته می‌شود. این شبکه دقیقاً همان تعبیری است که در تفسیر بحرانی مشاهده می‌شود و کاملاً با این تفسیر مطابقت دارد.

۲-۲-۲. شبکه آمیختگی آینه‌گون

در حکمت ۳۱۴ آمده است: «رُدُّوا الْحَجَرَ مِنْ حَيْثُ جَاءَ، فَإِنَّ الشَّرَّ لَا يَدْفَعُهُ إِلَّا الشَّرُّ» (سنگ را از همانجا که آمده بازگردانید، چراکه شر و بدی را جز با (همان) شر و بدی نمی‌توان دفع کرد).

در این شبکه فضاهای درونداد یک قالب سازماندهی دارند، یک نتیجه وجود دارد. عناصر دو درونداد را می‌توان به‌آسانی در تناظر قرار داد. در فضای آمیخته برخی عناصر از درونداد ۱ با عناصری از درونداد ۲ آمیخته می‌شوند، یعنی عناصر سنگ و بازگرداندن از فضای ذهنی پرتاب سنگ و دو عنصر شر و بدی و دفع شر از فضای ذهنی شر. این مرحله یعنی در تناظر قرار دادن عناصر دو فضای درونداد، ترکیب است. از اطلاعات زمینه‌ای می‌توان دریافت که هر پرتاب سنگی به‌طرف دیگری ممکن است پاسخی مشابه داشته باشد. اینجا نتیجه با پاسخ شر و بدی ترکیب می‌شود و تکمیل‌سازی انجام می‌شود. سپس دانش زمینه‌ای در فضای آمیخته با عناصر جدیدی آمیخته می‌شود و ساختار نوپدید شکل می‌گیرد که طی رابطه بازنمایی حاصل می‌شود؛ یعنی پاسخ شر با شر به‌صورت پاسخ سنگ با سنگ بازنمایی می‌شود. این مرحله آخرین مرحله آمیختگی مفهومی است. نظر بحرانی (۱۳۷۰) نیز چنین است که سنگ کنایه از بدی است و بازگرداندن سنگ کنایه از مقابله با بدی، به مانند آن است. امام (ع) در این گفتار به‌وسیله قیاس مضمری وادار به مقابله کرده است که مقدمه صغرای آن عبارت: «فَأَنَّ الشَّرَّ...» و کبرای مقدر آن نیز چنین است: و هر چه را که جز به‌وسیله بدی قابل دفع و قطع نباشد پس باید بدان وسیله آن را قطع کرد. در حکمت ۴۵ آمده است که «لَوْ صَرَبْتُ حَيْشُومَ الْمُؤْمِنِ بِسَيْفِي هَذَا عَلَى أَنْ يُبْعِضَنِي مَا أَبْغَضَنِي، وَ لَوْ صَبَبْتُ الدُّنْيَا بِجَمَاهَا عَلَى الْمُنَافِقِ عَلَى أَنْ يُجِبِّي مَا أَحْبَبَنِي؛ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ قُضِيَ، فَأَنْقَضَى عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ (صلی الله علیه وآله) أَنَّهُ قَالَ: "يَا عَلِيُّ لَا يُبْعِضُكَ مُؤْمِنٌ وَ لَا يُحِبُّكَ مُنَافِقٌ."» «جمات» جمع جمه، عبارت است از جایی از زمین که در آنجا آب گرد آید؛ و از آن رو که ایمان راستین باعث اتحاد و محبت خالص میان مؤمنان است، ناگزیر دشمنی و کینه امام (ع) با آن در یک دل جمع نشود؛ و از طرفی چون نفاق مخالف ایمان است، با آنچه لازمه ایمان است یعنی محبت در راه خدا نیز مخالف است و با آن جمع شدنی نیست، هر چند به بهای دادن مال فراوانی به شخص منافق باشد (بحرانی، ۱۳۷۰).

در اینجا نیز یک شبکه آینه‌گون را مشاهده می‌شود. هر دو فضای درونداد، یک قالب سازمان‌دهی دارند: قالب جمع شدن و فراوانی. فضاها در بیشتر محتوا مشترک هستند و عناصر دو درونداد را می‌توان به‌آسانی در تناظر قرار داد. در فضای آمیخته برخی عناصر از درونداد ۱ با عناصری از درونداد ۲ آمیخته می‌شوند، یعنی عناصر آب و محل جمع شدن از فضای ذهنی جمات (محل جمع شدن آب) و عناصری از فضای ذهنی مال فراوان؛ بنابراین اولین مرحله آمیختگی مفهومی انجام می‌شود. از اطلاعات زمینه‌ای می‌توان دریافت که آب‌های سطحی زمین همیشه در گودال یا مکانی گرد هم می‌آیند و مثلاً هنگام بارندگی آب فراوانی جمع می‌شود. اینجا نتیجه حاصل با شرایط جدید مال فراوان ترکیب می‌شود و تکمیل‌سازی انجام می‌شود. سپس دانش زمینه‌ای در فضای آمیخته با عناصر جدیدی آمیخته می‌شود و ساختار نوپدید شکل می‌گیرد که در پی رابطه شباهت، نتیجه حاصل می‌شود. این مرحله آخرین مرحله آمیختگی است. در فراز فوق، به مال فراوانی که به منافق داده می‌شود تا امام را دوست بدارد مانند آبی که در چاله جمع می‌شود زیاد است، اما این مال زیاد هم باعث دوستی او با امام نخواهد شد.

۳-۲-۲. شبکه آمیختگی تک‌ساحتی

در ابتدا با حکمت ۴۵۹ به‌عنوان نمونه‌ای آشکار از به‌کارگیری آمیختگی تک‌ساحتی آغاز می‌کنیم: «يَغْلِبُ الْمِقْدَارُ عَلَى التَّقْدِيرِ، حَتَّى تَكُونَ الْأَفْهَى فِي التَّدْبِيرِ» (مقدرات بر تقدیر و تدبیر (ما) غلبه می‌کند تا آنجا که (گاه) آفت انسان در تدبیر اوست.)

در بخش اول عبارت فوق یک شبکه آمیختگی ایجاد شده است که در آن دو درونداد وجود دارد. در یکی از این دروندادها مقدرات و تقدیر قرار دارند. مقدرات خدا اگر بر کاری قرار نگیرد، تدبیر انسان هیچ نتیجه‌ای ندارد. در درونداد دیگر دو جنگجو قرار دارند که اولی دومی را شکست داده است. در فضای آمیخته، مقدرات و تدبیر به مصاف یکدیگر رفته‌اند و مقدرات بر تدبیر غلبه کرده است. آنچه که این نوع شبکه را مشخص می‌کند این است که تنها یکی از قالب‌ها (در اینجا قالب نبرد) برای مرتب کردن و ایجاد فضای آمیخته استفاده می‌شود. مکارم شیرازی (۱۳۷۹) در تأیید این پیکار به نقل از مفید در کتاب ارشاد می‌گوید: هنگامی که «شاه زنان» دختر کسری اسیر شد و او را خدمت امام امیرمؤمنان (علیه‌السلام) آوردند، حضرت پرسید: بعد از داستان ابرهه و لشکر فیل و نابودی آن در کنار کعبه (هنگامی که جریان به گوش پدرت رسید) چه شنیدی؟ گفت: شنیدم که می‌گفت: هنگامی که خداوند بر کاری غالب شود تمام طمع‌ها در برابر آن ذلیل می‌شوند و هنگامی که مدت حیات کسی سر آمده باشد مرگ او در چاره‌اندیشی‌های اوست. این روایت کاملاً با استفاده مفسر از شبکه تک‌ساحتی مطابقت دارد.

در حکمت ۲۵۴ می‌فرماید: «يَا ابْنَ آدَمَ، كُنْ وَصِيَّ نَفْسِكَ فِي مَالِكَ، وَ اعْمَلْ فِيهِ مَا تُؤْتِرُ أَنْ يُعْمَلَ [بِعَمَلٍ] فِيهِ مِنْ بَعْدِكَ [مَنْ بَعْدَكَ]». (ای فرزند آدم! تو خود وصی خویشتن در اموال خود باش و (امروز) به‌گونه‌ای در آن عمل کن که می‌خواهی پس از تو (مطابق وصیتت) عمل کنند.)

در قسمت ابتدایی این حکمت از شبکه تک‌ساحتی استفاده شده است: «يَا ابْنَ آدَمَ» در اینجا شبکه آمیخته فضایی دارد که فقط شامل قالب روابط خانوادگی است و فضای دیگری تنها شامل انسان مخاطب و آدم (ع). وقتی آدم را به‌عنوان پدر انسان‌ها می‌پذیریم، فضای آمیخته‌ای را خلق می‌کنیم که در آن بخشی از ساختار قالب رابطه پدر و فرزندی با عناصر آدم و همه انسان‌ها آمیخته شده است. میان دروندادها هیچ تضادی وجود ندارد. عناصر از یک فضای درونداد به مثابه "ارزش" بر فضای درونداد دیگر (قالب) به مثابه "نقش" نگاشت می‌شوند. در این نوع رابطه، در فراقنی "ارزش" بر فضای آمیخته، نقش‌های یک درونداد با ارزش درونداد دیگر آمیخته و مفهوم ترکیبی از ارزش- نقش ایجاد می‌شود؛ مفهومی که از ویژگی‌های هر دو فضا شکل گرفته است. در هیچ یک از تفسیرهای مورد بررسی به این قالب پرداخته نشده است.

حکمت ۷۹: «خُذِ الْحِكْمَةَ أَيُّ كَانَتْ، فَإِنَّ الْحِكْمَةَ تَكُونُ فِي صَدْرِ الْمُنَافِقِ، فَتَلْجُلُجُ فِي صَدْرِهِ حَتَّى تَخْرُجَ فَتَسْكُنَ إِلَى صَوَاحِبِهَا فِي صَدْرِ الْمُؤْمِنِ.» (حکمت و دانش را فرا گیر هر جا که باشد، زیرا حکمت گاهی در سینه منافق است؛ اما در سینه او آرام نمی‌گیرد تا از آن خارج شود و در کنار حکمت‌های دیگر در سینه مؤمن جای گیرد.)

حکمت فوق نیز نمونه‌ای است از آمیختگی تک‌ساحتی. در این حکمت یک شبکه آمیختگی ایجاد شده است که در آن دو درون‌داد وجود دارد. در یک درون‌داد دو حکمت، سینه منافق و سینه مؤمن قرار دارند. حکمت در سینه منافق آرام نمی‌گیرد و بالاخره از آن خارج شده و به سینه مؤمن می‌رود. در درون‌داد دیگر موجودی قرار دارد که در قفس آرام ندارد و از آنجا رها شده و به طبیعت که جایگاه واقعی اوست می‌رود. در فضای آمیخته، حکمت از سینه تنگ و قفس‌گونه منافق خارج شده و به سینه فراخ مؤمن می‌رود. ویژگی خاص این نوع شبکه این است که تنها از یکی از قالب‌ها (در اینجا، قالب پرنده نه قالب حکمت و دانش) برای ایجاد فضای آمیخته استفاده می‌شود.

تعبیر به «تَلَجَلُجٌ...» با توجه به اینکه این واژه به معنای اضطراب و ناآرامی است اشاره به آن است که جایگاه کلام حکمت‌آمیز سینه منافق نیست، از این رو پیوسته ناآرامی می‌کند تا خارج شود و در جایگاهی که متناسب آن است؛ یعنی سینه شخص مؤمن در کنار سایر سخنان حکمت‌آمیز قرار گیرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹).

حکمت ۷۱: «كَمْ مِنْ أَكَلَةٍ مَنَعَتْ [مَنْعًا] أَكَلَاتٍ.» (بسیار می‌شود که یک وعده غذا (غذای نامناسب) از وعده‌های فراوان غذا (غذای خوب) جلوگیری می‌کند.)

با استفاده از ترجمه فیض‌الاسلام (۱۳۷۹) بهتر می‌توان شبکه آمیختگی را ترسیم کرد: بسا یک خوردن که خوردنی‌ها را جلو گیرد (بسا شخص غذای زیان‌رسانی خورده یا در خوردن افراط نماید که بیمار گردد و زمان درازی از خوردنی‌ها باز ماند، این فرمایش مثلی است برای کسی که پی سود کم رفته از سود بسیار بازماند که اگر خودداری می‌نمود سود بسیار می‌یافت).

با استفاده از ترجمه فیض‌الاسلام (۱۳۷۹) می‌توان حکمت فوق را نمونه‌ای از شبکه تک‌ساحتی دانست. هر دو قالب سازماندهی برای فضای آمیخته عناصری را فراهم می‌سازند و تفاوت‌های بسیار باعث ایجاد تعارضات زیادی می‌شوند. این تعارضات می‌توانند فضای آمیخته را بسیار خلاق کنند. آمیختگی با تصور زیاد می‌تواند به طریقی خلاق اجرا شود.

در اینجا در این شبکه دو فضای درون‌داد پدید می‌آیند. یک فضای درون‌داد درباره افراط در غذا خوردن است که باعث بیماری می‌شود (درون‌داد ۲) که بوسیله آن قالب "غذا خوردن" پدید می‌آید. در این فضای درون‌داد، عناصری مثل انسان، غذا، بیش از حد خوردن، بیماری و محروم شدن از غذاهای خوب وجود دارند. در فضای درون‌داد دیگر، قالبی برای "سود کردن" وجود دارد (درون‌داد ۱). در این قالب، عناصری مثل سود کم، رفتن پی سود کم و بازماندن از سود بسیار وجود دارند. عناصر درون فضای عام که در فضاهای درون‌داد مشترک هستند، دلیل، کنش‌گر و کنش‌پذیر هستند. این مسئله، نگاشت بین فضایی میان فضاهای درون‌داد را ممکن می‌سازد. این ارتباط بین فضاهای درون‌داد پدید می‌آید، بنابراین مرحله اول ترکیب آمیختگی مفهومی کامل می‌شود. به‌طور همزمان، قالب‌های فضاهای درون‌داد، دانش زمینه‌ای را فعال می‌کنند. جفت‌های متناظر و برخی عناصر در فراقنی‌های بعدی کنار گذاشته می‌شوند. فراقنی ساختارهای ناقص و برخی عناصر از فضاهای درون‌داد و همین‌طور دانش زمینه‌ای، مرحله دوم یعنی

تکمیل سازی آمیختگی مفهومی را به انتها می‌رسانند. در مرحله آخر، یعنی پیچیدگی آمیختگی مفهومی، برخی عناصر به داخل فضای آمیخته می‌آمیزند و برخی این‌گونه نمی‌شوند. سرانجام فرافکنی ناقص از فضاهای درون‌داد، ساختار جدیدی در فضای آمیخته تشکیل می‌دهد: پس از افراط در خوردن فرد بیمار شده و از غذاهای خوب محروم می‌شود. این مرحله سوم آمیختگی مفهومی است. ویژگی این شبکه این است که تنها از یکی از قالب‌ها برای ایجاد فضای آمیخته استفاده می‌شود. تمام فرایند درک این حکمت در همین است که رفتن بدون درنگ و تفکر به دنبال سودی کم ممکن است انسان را از دست یافتن به سودی بسیار محروم کند اما این عناصر درون‌داد ۱ هستند که در فضای آمیخته فرافکنی می‌شوند. در بخش‌های مختلف حکمت ۳۶۷ از شبکه‌های آمیختگی برای انتقال مفاهیم کمک گرفته شده است. به‌عنوان نمونه:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ، مَتَاعُ الدُّنْيَا خُطَامٌ مُّوْبِيءٌ، فَتَجَبَّبُوا مَرَعَاهُ» (ای مردم، کالای دنیای حرام چون برگ‌های خشکیده وبا خیز است، پس از چراگاه آن دوری کنید.) (ترجمه دشتی، ۱۳۷۹)

در این بخش از شبکه تک ساحتی استفاده شده است. دو فضای درون‌داد وجود دارد که یکی شامل انسان، متاع دنیا، جمع‌آوری و درون‌داد دیگر شامل دام، گیاه خشکیده وبا خیز، جمع‌آوری و خوردن گیاه نابودی است. در فضای آمیخته برخی عناصر از درون‌داد ۱ با عناصری از درون‌داد ۲ آمیخته می‌شوند، یعنی عناصر دام، گیاه خشک وبا خیز و جمع‌آوری و خوردن و نابودی از فضای ذهنی دام و عناصر انسان، متاع دنیا، جمع‌آوری و نابودی از فضای ذهنی انسان؛ بنابراین اولین مرحله آمیختگی مفهومی انجام می‌شود. از اطلاعات زمینه‌ای می‌توان دریافت که مطابق فرایند طبیعت، دام برای چرا از گیاهان استفاده می‌کند، اما ممکن است گیاهی به وبا آلوده باشد و باعث هلاک دام شود. این شرایط با شرایط انسان مال‌اندوز ترکیب می‌شود. در اینجا تکمیل سازی انجام می‌شود. سپس دانش زمینه‌ای در فضای آمیخته با عناصر جدیدی تلفیق می‌شود و ساختار نوپدید حاصل می‌شود که در پی دلالت معمول دو چیز در رابطه علت و معلولی نتیجه غیرمنتظره پدید می‌آید. این مرحله، گسترش را شامل می‌شود؛ یعنی همان‌طور که گیاه آلوده به وبا می‌تواند دام را نابود کند، اندوختن متاع دنیا نیز اگرچه در ظاهر نتیجه‌اش ثروت است اما به فقر و نابودی منتهی می‌شود. در تعبیر بحرانی (۱۳۷۹) کاملاً منطبق با شبکه‌های آمیختگی مفهومی عمل شده است: "کالای دنیا گیاهی خشک و وبا‌آور است، واژه: «خطام» را برای کالای دنیا - به دلیل زودگذر بودن و بی‌فایده بودنش - استعاره آورده است، همان‌طوری که خدا فرموده است: «إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنزِلْنَا مِنْ السَّمَاءِ» و وبا‌آور بودنش، مستلزم آن است که اندوختن و توجه به گرد آوردن آن، باعث هلاکت اخروی شود و از این‌رو امام به دور شدن از آن یعنی از محل چراندن (دنیا) دستور فرموده است."

۴-۲-۲. شبکه آمیختگی دو ساحتی

در حکمت ۴۵۲ فرموده است: «الْفَقْرُ وَ الْفَقْرُ، بَعْدَ الْعُرْضِ عَلَى اللَّهِ» (غنا و فقر آنگاه آشکار می‌شود که اعمال (انسان‌ها) به پیشگاه خدا عرضه شود.)

مقصود امام (ع) آن است که بی‌نیازی واقعی منوط به داشتن پاداش اخروی است و تنگدستی واقعی منوط به نداشتن آن است (بحرانی، ۱۳۷۰). در اینجا نیز با یک شبکه دو ساحتی مواجه هستیم. در این شبکه هر دو درونداد قالب‌های مجزایی دارند؛ درونداد اول دارای قالب اعمال نیک در مقابل فقدان این‌گونه اعمال است و درونداد دوم دارای قالب ثروت و تنگدستی. درونداد اول عناصری مثل اعمال نیک، انسان پرهیزگار، انسان بدکردار و پاداش اخروی است و درونداد دوم عناصری چون تجارت، انسان غنی، انسان فقیر و ثروت است. فضای آمیخته در اینجا توسط ساختاری سازمان میابد که از هر یک از این قالب‌ها گرفته شده است. در این نمونه از شبکه دو ساحتی تصادمی رخ نمی‌دهد. در فضای آمیخته تصویری از فرد را داریم که در دنیا با اعمال نیک با خدا تجارت می‌کند و در آخرت سود تجارتش را دریافت می‌کند و به انسانی غنی تبدیل می‌شود اما در این تجارت پولی رد و بدل نمی‌شود. مکارم شیرازی (۱۳۷۹) معتقد است حتی گاهی در پایان عمر انسان در این دنیا نیز پرتوی از این فقر و غنا آشکار می‌گردد؛ افرادی که فقط سرمایه مادی داشتند هنگامی که در خاک پنهان شدند فراموش می‌شوند اما صالحان بایمان نام نیک و آثار پسندیده‌شان سال‌ها و گاهی ابدالهر در میان انسان‌ها باقی می‌ماند. این جاست که فقرا و اغنیا شناخته می‌شوند.

حکمت ۲۶۳ این‌گونه می‌گوید که «صَاحِبُ السُّلْطَانِ كِرَاكِبِ الْأَسَدِ، يُغِيظُ بِمَوْعِيهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَوْضِعِهِ» (همنشین سلطان مانند کسی است که بر شیر سوار است، دیگران به مقام او غبطه می‌خورند ولی او خود بهتر می‌داند در چه وضع خطرناکی قرار گرفته است). نمونه بسیار جالبی از شبکه دو ساحتی را در این حکمت می‌توان مشاهده کرد. دو فضای درونداد پدید می‌آیند. یک فضای درونداد درباره همنشین سلطان است (درونداد ۲) که به‌وسیله آن قالب "همنشین سلطان" پدید می‌آید. در این فضای درونداد، عناصری مثل همنشین، سلطان، مقام عالی، موقعیت خطرناک وجود دارند. در فضای درونداد دیگر، قالبی برای "شیر سوار" وجود دارد (درونداد ۱). در این قالب، عناصری مثل شیر سوار، شیر، تحسین مردم و موقعیت خطرناک وجود دارند. با نگاشت بین فضاهای درونداد، مرحله اول - ترکیب - آمیختگی مفهومی کامل می‌شود. به‌طور همزمان، قالب‌های فضاهای درونداد، دانش زمینه‌ای را فعال می‌کنند. جفت‌های متناظر و برخی عناصر در فرافکنی‌های بعدی کنار گذاشته می‌شوند. فرافکنی ساختارهای ناقص و برخی عناصر از فضاهای درونداد و همین‌طور دانش زمینه‌ای، مرحله دوم یعنی تکمیل سازی آمیختگی مفهومی را به انتها می‌رسانند. در مرحله آخر، یعنی پیچیدگی آمیختگی مفهومی، برخی عناصر به داخل فضای آمیخته می‌آمیزند و برخی این‌گونه نمی‌شوند. سرانجام فرافکنی ناقص از فضاهای درونداد، ساختار جدیدی در فضای آمیخته تشکیل می‌دهد. این مرحله سوم آمیختگی مفهومی است. تمام فرایند درک این ضرب‌المثل را می‌توان در یک تصویر نشان داد. در اینجا تصویر بسیار متناقضی نشان داده می‌شود که در آن فرد سوار بر سلطان شده است چون شیر با سلطان نگاشت شده است و همنشینی با سوار شدن و در نتیجه موقعیت خطرناکی ایجاد شده است که در فضای آمیخته فرد در کنار و مصاحبت سلطان نیست بلکه سوار بر

سلطان است موقعیتی بسیار خطرناک تصویرسازی می‌شود. ابن ابی الحدید درباره مصاحبت با پادشاه امثال و حکم پسندیده نمونه‌هایی آورده که مهدوی دامغانی (۱۴۰۰) به ترجمه چند مورد از آن می‌پردازد: گفته شده است: عاقل کسی است که از کار پادشاه کناره‌گیری کند، که اگر در کار سلطان عفت و پاکدامنی ورزد موجب برانگیختن دشمنی نزدیکان پادشاه می‌شود و اگر دست بگشاید و هر چه می‌خواهد انجام دهد، گشاده‌دستی موجب می‌شود زبان رعیت بر او دراز شود.

سعد بن حمید گفته است: کار کردن برای پادشاه همچون گرمابه گرم است، کسانی که بیرون از آن هستند می‌خواهند داخل حمام شوند و کسانی که درون آن هستند، خواهان برون آمدن از آن هستند.

ابن مقفع گفته است: توجه و روی کردن پادشاه به یارانش موجب خستگی ایشان است و روی برگرداندن او از ایشان موجب خواری و زبونی است؛ و گفته: همنشینی با قدرتمندان و پادشاهان بدون رعایت ادب همچون رفتن به بیابان بدون آب است.

۳. نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی بر این بود که با بررسی فرازهایی از نهج‌البلاغه و استخراج کلی روابط مفهومی و استعاری از آن بررسی کنیم که آیا می‌توان از دیدگاه نظریه آمیختگی مفهومی، خوانشی نو از مفاهیم موجود در متن نهج‌البلاغه به دست داد و تفسیرهای موجود از نهج‌البلاغه تا چه میزان با مراحل معناسازی نظریه آمیختگی مفهومی مطابقت دارند.

آمیختگی مفهومی شامل مجموعه‌ای از عملکردهای شناختی است که در ذهن انسان صورت می‌گیرد و باعث تلفیق فضاهای مختلف با یکدیگر می‌شود. در این پژوهش از دو منظر به فرازهای نهج‌البلاغه پرداخته‌ایم و علاوه بر بررسی وجود انواع شبکه‌های آمیختگی، میزان مطابقت ذهنی مفسران نهج‌البلاغه را با این نوع شبکه‌ها مورد بررسی قرار داده‌ایم. آمیختگی مفهومی بر خلاف استعاره دارای ظرفیت مناسبی برای تفکر و زبان است. در آمیختگی، دو مفهوم مشابه و مخالف و یا نزدیک به صورتی که امکان تصادم میان آن‌ها وجود داشته باشد، با هم ترکیب می‌شوند تا باعث ایجاد ساختار جدید و معنایی تازه شوند.

در بیشتر فرازها از ترسیم شبکه‌های آمیختگی مفهومی برای بازنمایی تصویر مورد نظر استفاده کرده ایم. مثلاً در حکمت ۲۶۳ تصویر بسیار متناقضی نشان داده می‌شود که در آن فرد سوار بر سلطان شده است، چون شیر با سلطان نگاهت شده است و همنشینی با سوار شدن و در نتیجه موقعیت خطرناکی ایجاد شده است که در فضای آمیخته فرد در کنار و مصاحبت سلطان نیست بلکه سوار بر سلطان است، موقعیتی بسیار خطرناک تصویرسازی می‌شود. مواردی از شبکه آینه‌ای، تک‌ساحتی و دوساحتی در این مقاله ارائه شده‌اند که نشان می‌دهد که امام علی (ع) با توسل به آشناترین و روزمره‌ترین مفاهیم مورد استفاده گویشوران زبان عربی سعی در بیان استعاری و ظریف مفاهیم مورد نظرشان داشته‌اند. البته این بیان، گاه به فراخور محتوا و منظور، پیچیده‌تر ارائه می‌شود.

یافته‌ها نشان می‌دهد که در حکمت‌های نهج‌البلاغه از تمام انواع آمیختگی مفهومی استفاده شده است و با استفاده از سه مرحله ترکیب، تکمیل‌سازی و گسترش می‌توان به معنایی نوپدید دست یافت که هدف کلی آن فراهم آوردن مقیاسی بشری است تا از این طریق مفاهیم مافوق بشری برای انسان قابل درک شوند. در بیشتر نمونه‌های ارائه شده استفاده از توانایی خلاق بشری برای بیان مفاهیم انتزاعی از طریق مفاهیم ملموس و قابل درک در فضاهای مختلف کاملاً مشهود است. در مورد ترجمه‌ها و شرح‌های نهج-البلاغه نیز می‌توان گفت که شکل‌گیری فضاهای ذهنی متفاوت در ذهن مفسران و مترجمان مختلف کاملاً آشکار است. شاید با بررسی ترجمه‌ها و تفاسیر مختلف بتوان گفت که تنوع و گوناگونی بسیار زیادی که در ترجمه‌ها و شرح‌ها وجود دارد؛ نتیجه فضاهای آمیختگی گوناگونی است که در ذهن افراد مختلف ایجاد شده است.

منابع

- ابن‌ابی‌الحدید (۱۴۰۰). *جلوه تاریخ در شرح نهج‌البلاغه*، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: نشر نی.
- ادیبی‌مهر، محمد (۱۳۸۶). *تحلیل ارکان استعاره‌های پیچیده نهج‌البلاغه*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- برکت، بهزاد، و اردبیلی، لیلا (۱۳۹۱). نقد و بررسی نظریه تلفیق مفهومی در تبیین فرایند ساخت معنا در ذهن. *فصلنامه ذهن*، شماره ۴۹، ۵۳-۷۱.
- برکت، بهزاد، روشن، بلقیس، محمدابراهیمی، زینب، و اردبیلی، لیلا (۱۳۹۱). روایت‌شناسی شناختی (کاربست نظریه آمیختگی مفهومی بر قصه‌های عامیانه ایرانی). *فصلنامه ادب پژوهی*، ۶(۲۱)، ۳۲-۹. DOI:20.1001.1.17358027.1391.6.21.1.3
- دشتی، محمد (۱۳۷۹). *ترجمه نهج‌البلاغه*. قم: نشر مشهور.
- روشن، بلقیس، و اردبیلی، لیلا (۱۳۹۲). *مقدمه‌ای بر معناشناسی شناختی*. تهران: نشر علم.
- زینلی، رضا، موسوی بفرولی، سید محمد، و زارع زردینی، احمد (۱۴۰۱). تحلیل معناشناسی واژه «قرآن» در خطبه ۸۹۱ نهج‌البلاغه بر اساس نظریه آمیختگی. *فصلنامه پژوهشنامه نهج‌البلاغه*، شماره ۹۳، ۳۱-۵۵. DOI:10.22084/NAHJ.2023.26863.2856
- شیخ‌احمدی، سروه (۱۳۸۸). *ساختار استعاره‌های حکمت‌های نهج‌البلاغه*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه پیام نور.
- صادقی، لیلا (۱۳۹۲). ادغام نوشتار و تصویر در متون ادبی بر اساس نظریه ادغام مفهومی. *فصلنامه جستارهای زبان*، ۴(۳) (پیاپی ۱۵)، ۷۵-۱۰۳.
- صالح، صبحی (۱۳۷۰). *فرهنگ نهج‌البلاغه*. ترجمه مصطفی رحیمی نیا، تهران: نشر اسلامی.
- فیض‌الاسلام اصفهانی، علی‌نقی (۱۳۷۹). *ترجمه و شرح نهج‌البلاغه*. تهران: موسسه چاپ و نشر تألیفات فیض‌الاسلام.
- قائمی، مرتضی، مسبوق، مهدی، و بیات، حسین (۱۳۹۰). بررسی تصویر استعاره‌های دنیا در خطبه‌های نهج‌البلاغه. *مجله تحقیقات علوم قرآن و حدیث*، ۸(۱۵)، ۱۰۹-۱۴۰. DOI:10.22051/TQH.2011.3386.140-109
- مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۷۹). *پیام امام امیرالمؤمنین (ع)*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نورمحمدی، مهتاب، آقاگل‌زاده، فردوس، و گل‌فام، ارسلان (۱۳۹۱). تحلیل مفهومی استعاره‌های نهج‌البلاغه (رویکرد زبان‌شناختی). *مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، شماره ۲۲، ۱۵۵-۱۹۲. DOI:20.1001.1.23456361.1433.8.22.7.5
- Coulson, S., & Oakley, T. (2000). Blending basics. *Cognitive Linguistics*, 11(3/4), 96-175. DOI:10.1515/cogl.2001.014
- Evans, V., & Green (eds.), M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces*. New York: Cambridge University Press. [Originally Published (1995). Cambridge: MIT Press.
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language*, Cambridge University Press.
- Fauconnier, G., & Turner, M. (1998). Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*, 22(2), 133-187. DOI:https://doi.org/10.1016/S0364-0213(99)80038-X

-
- Fauconnier, G., & Turner, M. (1998). *Principles of conceptual integration*. In J.P.Koenig (Ed.). *Discourse and cognition*. Stanford, CA: CSLI Publications. 283-296.
 - Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. N. Y.: Basic Books.
 - Glebkin, V. (2013). *A Critical View on Conceptual Blending Theory*. In M. Knauff, M. Pauen, N. Sebanz, & I. Wachsmuth (Eds.), *Proceedings of the 35th Annual Conference of the Cognitive Science Society* (p. 2404-2409). Austin, TX: Cognitive Science Society.
 - Joy, A., Sherry, J., & Deschenes, J. (2009). *Conceptual Blending in Advertising*. *Journal of Business Research*. No. 62, 39-40. DOI:10.1016/j.jbusres.2007.11.015
 - Pereira, F. C., & A. Cardoso (2002). *Conceptual Blending and the Quest for the Holy Creative*, *Proceedings of the 2nd Workshop on Creative Systems: Approaches to Creativity in AI and Cognitive Science, ECAI 2002, Lyon, France*.
 - Van Heerden, C. (2008). *Intertextuality Reinterpreted: A cognitive Linguistics Approach with Specific Reference to Conceptual Blending*, for the degree of MASTER OF ARTS in the subject Linguistics at the University of South Africa.